

บทที่ 1

บทนำ

1. ชื่อชุดโครงการวิจัย (Program): การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของชุมชนชาวนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

: The Adaptation of Production Systems among Rice Farming Communities in Songkhla Lake Basin

ชื่อชุดโครงการวิจัยย่อย (Sub-Program)

- 1.1 ศึกษาวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของระบบชุมชนชาวนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
- 1.2 ระบบสังคมเกษตรและระบบการทำฟาร์มที่มีการทำนาเป็นหลัก
- 1.3 การตัดสินใจทำการเกษตรระบบไร่นาสวนผสมตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่
- 1.4 การตัดสินใจและการปรับเปลี่ยนระบบการทำนาร่วมกับการปลูกผักและการทำ

สวนยางพารา

- 1.5 การตัดสินใจปรับเปลี่ยนระบบการทำฟาร์มของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมและไม่เลี้ยง

โคนม

2. คณะผู้บริหารชุดโครงการวิจัย

2.1 ผู้อำนวยการชุดโครงการ
นางศิริจิต ทุงหว่า

2.2 ผู้ประสานงานธุรการชุดโครงการ
นางสาวศรินรา แม่ไร่
นางสาวอโนชา หลับจันทร์

2.3 หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย

โครงการวิจัยย่อย 1: ว่าที่ ร.ต.ประสิทธิ์ บัวงาม

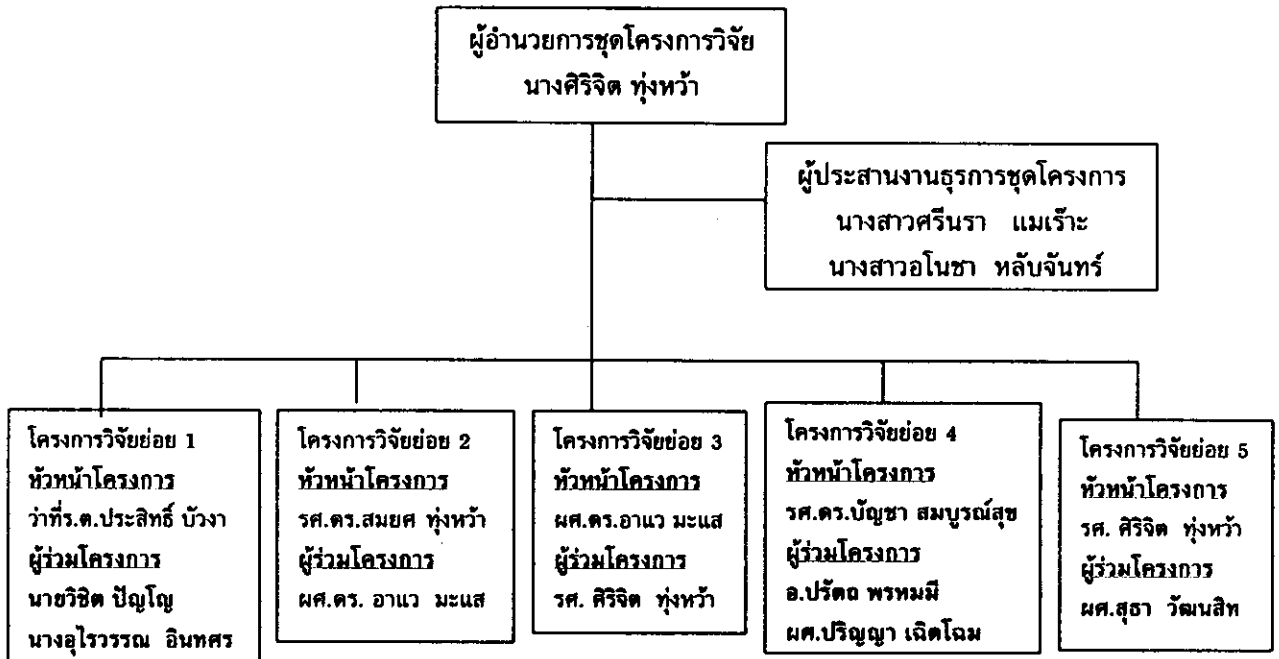
โครงการวิจัยย่อย 2 : รศ.ดร. สมยศ ทุงหว่า

โครงการวิจัยย่อย 3: ผศ.ดร. อาแว มะแส

โครงการวิจัยย่อย 4: รศ.ศิริจิต ทุงหว่า

โครงการวิจัยย่อย 5: รศ. ดร.บัญชา สมบูรณ์สุข

ความเชื่อมโยงของคณะผู้บริหารชุดโครงการวิจัยแสดงในภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 โครงสร้างคณะผู้บริหารชุดโครงการวิจัย

3. ความสำคัญและที่มาของแผนงานวิจัยหรือชุดโครงการ

การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่ในรอบ 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้สร้างความเสื่อมล้ำของการกระจายรายได้และปัญหาความยากจนที่รุนแรงขึ้น ในปีพ.ศ.2518 กลุ่มคนที่มีรายได้สูงสุด 20 เปอร์เซ็นต์แรกมีสัดส่วนรายได้เพิ่มจาก 49.3 เปอร์เซ็นต์ของคนทั้งประเทศมาเป็น 58.8 เปอร์เซ็นต์ ใน พ.ศ.2542 ในขณะที่คนมีรายได้น้อยในกลุ่มคนยากจนที่สุด 20 เปอร์เซ็นต์มีสัดส่วนรายได้ลดลงในช่วงระยะเวลาเดียวกัน จาก 10 เปอร์เซ็นต์ เหลือ 3.8 เปอร์เซ็นต์ของรายได้ในระดับครัวเรือนทั้งหมด ทั้งนี้ในการกำหนดกลุ่มคนยากจน ธนาคารโลก และสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ใช้เกณฑ์แบ่งเส้นความยากจนหรือรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนที่สามารถใช้หาอาหารและสินค้าพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีพได้เพียงพอ โดยคำนวณว่าคนที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 886 บาท ในปีพ.ศ. 2542 ถือว่าเป็นคนจน ซึ่งวัดออกมาได้เป็นคนจนร้อยละ 15.9 ของคนทั้งประเทศจำนวน 9.9 ล้านคน เกือบทั้งหมดเป็นเกษตรกร ดังนั้นกลุ่มอาชีพที่จนที่สุดยังคงเป็นกลุ่มเกษตรกร (วิทยากร เชียงกูล, 2544) อย่างไรก็ตามนักเศรษฐศาสตร์ที่สนับสนุนการพัฒนาแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมทั้งหลายอธิบายว่าความยากจนเกิดจากการที่เกษตรกรยังไม่ได้เข้าสู่การพัฒนาแบบตลาด (การผลิตเพื่อขายในระบบทุนนิยม) อย่างเต็มตัวหรือยังขาดความรู้ความสามารถที่จะแข่งขันในตลาด ดังนั้นแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจน คือ จะต้องช่วยให้เกษตรกรกู้เงินไปลงทุนได้มากขึ้น ต้องพยายาม

เพิ่มผลผลิต เพิ่มความสามารถในการแข่งขัน ซึ่งแนวทางดังกล่าวไม่น่าจะใช้แนวทางการแก้ปัญหาคความยากจนได้อย่างยั่งยืน เพราะเกษตรกรจำนวนมากเพิ่งมาจนในระยะไม่กี่สิบปีมานี้จากการเข้ามาครอบงำของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทำให้ชาวบ้านและชุมชนเล็กผลิตแบบผสมผสานเพื่อกินเพื่อใช้หันไปปลูกพืชเดี่ยวเพื่อขาย ในช่วงแรก ๆ ดูเหมือนว่ามีรายได้เป็นตัวเงินเพิ่มขึ้นแต่จริงๆ แล้วกลับมีรายจ่ายเพิ่มสูงกว่า ทำให้เกษตรกรเกิดหนี้เรื้อรังและยากจนมากกว่าในอดีต ดังนั้นแนวทางแก้ไขปัญหาคความยากจนจึงไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจล้วนๆ ต้องแก้ไขที่คานิยมในวิธีการผลิต คือ การเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นการพึ่งพาตนเองแบบเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มขึ้น ลดการพึ่งพาภายนอกและการเสียเปรียบลง ลดการบริโภคฟุ่มเฟือยลง ฟื้นฟูธรรมชาติและสมบัติสาธารณะใหม่ สร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งสามารถช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนได้มากขึ้น อันจะเป็นทางที่จะลดปัญหาคความยากจนได้ยั่งยืนกว่าการแข่งขันกันเพิ่มผลผลิต แข่งขันกันบริโภค ในระบบทุนนิยมแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา และเมื่อมองถึงเศรษฐกิจชาวบ้านซึ่งเป็นระบบย่อยในระบบเศรษฐกิจของประเทศจะพบว่าเศรษฐกิจชาวบ้านมีการทำหน้าที่(function)ที่มีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างกับเศรษฐกิจทุนนิยมที่สังคมเศรษฐกิจชาวบ้านแทรกตัวอยู่ โดยที่เศรษฐกิจชาวบ้านมีหน่วยการผลิตและหน่วยบริโภคอยู่ในหน่วยเดียวกัน ครอบครัวยุกับแรงงานการผลิตเป็นสิ่งเดียวกัน ปัจจุบันมักพบว่าครอบครัวมีรายได้ที่รวมกันจากหลายแหล่งทั้งที่เกิดจากการทำเกษตร ปศุสัตว์ หัตถกรรม รวมทั้งอุตสาหกรรมพื้นบ้านแต่รายได้ทั้งหมดนี้ถูกนำมารวมกันและจัดการโดยมีเป้าหมายหลักเพื่อการยังชีพ และการสืบต่อสมาชิกในครอบครัว ประกอบกับชุมชนที่ครอบครัวต่าง ๆ ตั้งอยู่ประกอบด้วยสังคมนานาชาติที่ทุกคนรู้จักกันดีมีความสมานฉันท์(solidarity)ระหว่างครอบครัวต่าง ๆ และระหว่างครอบครัวกับหมู่บ้าน เป็นสังคมอิสระทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งกันและกัน การครอบงำของรัฐและการที่ระบบตลาดรุกเข้าสู่ชุมชนชาวบ้านทำให้ชาวบ้านมีความต้องการเงินมากขึ้น ครอบครัวจะแก้ปัญหาโดยการแบ่งปันที่ดินและแรงงานโดยมีเป้าหมายทั้งเพื่อการบริโภคโดยตรงและเพื่อขายในชุมชนชานาส่วนใหญ่จึงต้องผันตัวเองไปสู่ทางเลือกเพื่อลดความเสี่ยงทางด้านต่าง ๆ ทางเลือกเหล่านี้ได้แก่ (สมยศ ทุ่งหว้า และอาแว มะแส, 2544) (1) มีการทดลองนำรูปแบบที่เน้นความหลากหลายทั้งนี้โดยคำนึงถึงการทำการเกษตรที่ไม่ส่งผลทางลบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การทำไร่นาสวนผสม การเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกพืชร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ (2) ยังคงรูปแบบการทำนาแบบเชิงเดี่ยวตามการปฏิบัติเขี้ยว (3) ครัวเรือนเกษตรใช้กลยุทธ์ "หนึ่งครัวเรือนสองวิธีการผลิต" คือจะผลิตทั้งในเชิงการค้าและเพื่อบริโภคในครัวเรือน (4) การระดมทุนของชุมชน ทั้งในแง่ทุนทางสังคม เช่น การช่วยเหลือแรงงานกันทำการผลิตระหว่างครัวเรือนต่าง ๆ และทุนทางการเงิน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นทั้งสวัสดิการทางสังคม เป็นแหล่งทุนทางการเกษตรและเป็นแหล่งทุนเพื่อพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ทำให้การดำรงอยู่ของชุมชนชานาในพื้นที่ทำนาเป็นหลักในปัจจุบัน จำต้องมีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนรูปแบบในการทำการเกษตร เพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งให้สอดคล้อง

คล้องกับภาวะแวดล้อมด้านต่าง ๆ ที่เปลี่ยนไป ดังนั้นลักษณะทำการเกษตรและวิถีชีวิตของเกษตรกรในชุมชนชาวนาในปัจจุบันจึงเป็นผลสะท้อนจากความพยายามในการปรับเปลี่ยนดังกล่าวนี้ ซึ่งจะต้องผ่านกระบวนการการตัดสินใจเลือกทางเลือกในการผลิตแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมด้านต่าง ๆ ที่แต่ละครอบครัวประสบอยู่ เพื่อให้สามารถดำรงชีพอย่างมั่นคงและพึ่งตนเองได้ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษาเพื่อให้เข้าใจถึงการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของชุมชนชาวนาในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โครงการย่อยในชุดโครงการจะเป็นการศึกษาเชิงกระบวนการ ผลการศึกษาจะเชื่อมโยงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของชุมชนชาวนา สามารถใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนการสร้างเสริมความเข้มแข็งในการปรับตัวของเกษตรกรให้มีมากขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ รวมทั้งเป็นการต่อยอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่มีอยู่ให้พัฒนายิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การพัฒนาเกษตรที่ยั่งยืน.

4. วัตถุประสงค์และ/หรือเป้าหมายหลักของชุดโครงการ

- (1) ศึกษาวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของระบบชุมชนชาวนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
- (2) ศึกษาระบบสังคมเกษตรและระบบการทำฟาร์มของชุมชนชาวนา
- (3) ศึกษาสภาพกายภาพ เศรษฐกิจสังคม และเงื่อนไขต่าง ๆ ในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของชุมชนชาวนา

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับและหน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

5.1 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- (1) การเข้าใจวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมของชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นจะเป็นแนวทางในการสร้างจิตสำนึกของความเป็นชุมชนโดยตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน อันจะนำไปสู่การร่วมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรเพื่อให้มีพลังในการแก้ปัญหาร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ
- (2) เพื่อเป็นข้อมูลให้เกษตรกรในการตัดสินใจเลือกกระบวนการผลิตเพื่อลดความเสี่ยงต่าง ๆ ที่เกษตรกรจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดได้ในกระแสทุนนิยม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่มีความพอดี เป็นการต่อยอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่มีอยู่ให้พัฒนายิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การพัฒนาเกษตรที่ยั่งยืน
- (3) ผลการวิจัยจะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งในการปรับตัวของเกษตรกรให้มีมากขึ้น ให้สามารถพึ่งตนเองได้
- (4) เป็นการส่งเสริมการใช้ข้อมูลซึ่งกันและกันในการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของทั้งเกษตรกร นักวิจัย นักพัฒนา และหน่วยงานธุรกิจเอกชน
- (5) เป็นแนวทางในการทำวิจัยแบบองค์รวมต่อไป

5.2 หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

องค์การบริหารส่วนตำบล ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลทุกตำบลใน
 แถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา กรมส่งเสริมการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมพัฒนาที่ดิน
 กรมป่าไม้ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสงขลา สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด
 พัทลุง สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดนครศรีธรรมราช กรมพัฒนาชุมชน สำนักงานเร่ง
 รัดพัฒนาชนบท สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 11 และ 12 กระทรวงศึกษาธิการและทบวง
 มหาวิทยาลัย องค์กรพัฒนาชนบทเอกชน

6. คำสำคัญหลัก (Keywords) ของแผนงานวิจัยหรือชุดโครงการวิจัย

การตัดสินใจ(Decision Making) การปรับเปลี่ยน(Adaptation) ระบบการทำฟาร์ม
 (Farming System) ระบบการผลิต (Production System) ชุมชนชาวนา (Rice Farming
 Communities) ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (Songkhla Lake Basin) ชุมชนเข้มแข็ง (Strong
 Communities) การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)